

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

PROMISING DIRECTIONS FOR USE EU EXPERIENCE IN DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN RURAL AREAS OF UKRAINE

У статті розглянуто проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва на сільських територіях, значення розвитку та державної підтримки малих суб'єктів бізнесу для сталого розвитку сільських територій. Досліджено переваги їхнього функціонування як ефективної форми організації сільськогосподарського виробництва. Доведено, що застосування в практиці сталого розвитку сільських територій розроблених та обґрунтованих пропозицій у сфері підтримки та розвитку МП сприяє поліпшенню інвестиційної привабливості території, збільшенню конкурентоспроможності місцевих підприємств та довгостроковому поліпшенню економічної та соціальної ситуації на селі. Передовий зарубіжний досвід показує, що задля цього доцільно використовувати стратегічне планування сталого розвитку на рівні регіону, що дає змогу встановлювати найперспективніші напрями розвитку шляхом визначення відповідних цілей та завдань.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, сталий розвиток, сільські території, економіка країн ЄС, механізми регулювання й підтримки МСБ, сільськогосподарські товаровиробники, державне регулювання.

В статье рассмотрены проблемы и перспективы развития малого предпринимательства на сельских территориях, значение развития и государственной поддержки

малых субъектов бизнеса для устойчивого развития сельских территорий. Исследованы преимущества их функционирования как эффективной формы организации сельскохозяйственного производства. Доказано, что применение в практике устойчивого развития сельских территорий разработанных и обоснованных предложений в сфере поддержки и развития МП способствует улучшению инвестиционной привлекательности территории, увеличению конкурентоспособности местных предприятий и долгосрочному улучшению экономической и социальной ситуации на селе. Передовой зарубежный опыт показывает, что с этой целью целесообразно использовать стратегическое планирование устойчивого развития на уровне региона, что позволяет устанавливать самые перспективные направления развития путем определения соответствующих целей и заданий.

Ключевые слова: малое предпринимательство, устойчивое развитие, сельские территории, экономика стран ЕС, механизмы регулирования и поддержки МСБ, сельскохозяйственные товаропроизводители, государственное регулирование.

УДК 334.723.4

Самойленко Т.Г.

старший викладач кафедри економіки Сумського національного аграрного університету

Samoilenko Tetiana

Sumy National Agrarian University

The article discusses the problems and prospects for the development of small business in rural areas, as well as the importance of development and state support of small business entities for the sustainable development of rural areas. Small businesses in the developed world now are a middle class, which serves as a base for sustainable economic development. Small business in Europe is the basis of the socio-economic development of the EU. In the European Union there are over 23 million small and medium-sized businesses, which provide more than half of total turnover and value added. The advantages of their functioning as an effective form of organization of agricultural production are investigated. It is proved that the application in the practice of sustainable development of rural areas developed and reasonable proposals in the field of support and development of small farms helps to improve the investment attractiveness of the territory, increase the competitiveness of local enterprises and contributes to the long-term improvement of the economic and social situation in the countryside. Also, an important direction for increasing the efficiency of small enterprises in rural areas is the correct choice of directions for its development. Advanced foreign experience shows that for this purpose it is advisable to use strategic planning for sustainable development at the regional level. Such planning is carried out by local administrations and communities to create a picture of their future based on local resources, external and internal conditions, and determine the stages and activities to achieve sustainable development of the territory. With the help of a strategic plan, not only promising areas of development of the region are established, but also a base is created for their implementation by identifying relevant goals and objectives, as well as establishing the necessary activities. For representatives of the MP strategic plan serves as a guide to planning their own activities based on local conditions. Since commercial activities are aimed at making a profit, it is very important for entrepreneurs to have an idea as to the current and the future situation in the area. On the basis of an approved development plan for the future entrepreneurs and executives can predict their actions with the main strategic directions of development of the district.

Key words: small business, sustainable development, rural areas, economy of the EU countries, mechanisms of regulation and support of small business, agricultural producers, state regulation.

Постановка проблеми. Як показує досвід ЄС, мале підприємництво зі властивими йому гнучкістю, маневреністю та оперативною реакцією на мінливі економічну обстановку й вимоги ринку сприяє розвитку конкурентного середовища, отже, зростанню обсягів виробництва, розширенню асортименту товарів та послуг, підвищенню якості продукції. Малий та середній бізнес відіграє значну соціальну роль у зниженні рівня безробіття, створенні нових робочих місць загалом в Європейському Союзі, особливо в економічно відста-

лих регіонах. Малі підприємства дають заповзятливим людям прекрасну можливість реалізувати свої творчі можливості та ініціативу. Також варто підкреслити виключно важливу роль підприємств малого та середнього бізнесу (далі – МСБ) в розвитку науково-технічного прогресу. Малий бізнес швидше вибирає нові віяння НТП, тому що він більше пристосований до впровадження унікальних виробів, швидше й дешевше переозброюється технічно, вимагає менше капіталовкладень та забезпечує їх прискорену окупність, що ство-

рює конкурентні переваги та більший комерційний ефект від використання будь-яких інновацій.

Саме тому уряди країн – членів ЄС всіляко стимулюють створення й діяльність малих та середніх підприємств, що діють в різних сферах економіки та спеціалізуються на виробництві найрізноманітніших товарів і наданні широкого спектру послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична й методологічна основа дослідження визначається працями провідних зарубіжних та вітчизняних вчених і практиків щодо організації МСБ.

Питання розвитку МСБ в країнах ЄС широко висвітлюються та досліджуються в зарубіжній науковій літературі. Серед видатних зарубіжних економістів, які зробили у вивчення цих питань певний внесок, слід назвати таких, як Г. Баннок, П. Бамс, Дж. Курран, С. Дюхарст, К. Галлахер, А. Хоскінг, К. Левицькі, Дж. Пічлер, К. Шмідт, Х. Стюарт.

В Україні дослідження проблеми малого та середнього підприємництва є порівняно новим науковим напрямом, але вже досить важливим предметом наукового аналізу. Із зазначеної проблеми також підготовлено низку фундаментальних досліджень, докторських та кандидатських дисертацій, велика кількість статей в науковій періодиці. Значний теоретичний та практичний інтерес мають праці таких вчених, як Н. Галан, М. Денисенко, М. Єрмошенко, О. Кириченко, В. Кобилко, М. Козоріз, О. Мазур, Л. Федулова, Н. Чухрай, З. Юринець.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування й вироблення методичних та конкретних заходів щодо підвищення ефективності державної політики у сфері МСБ на основі узагальнення досвіду його розвитку в країнах – членах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво та самозайнятість населення сьогодні відіграють важливу роль в економіці розвинених країн. Результати за 2018 рік ілюструють підприємницькі настрої у 44 країнах світу й показують, що українці посідають останнє місце у світі за індексом бажання, готовності та стійкості намірів відкривати та вести власний бізнес. Бажання починати свій бізнес у світі мають 49% опитуваних, в ЄС – 41%, в Україні – тільки 21%. Науковими дослідженнями підприємницької діяльності займалися відомі зарубіжні та вітчизняні економісти. Кожен з них акцентував увагу на різних складових підприємницької діяльності. Наукові дослідження та нормативно-правові акти доводять, що слід розмежовувати поняття «підприємець» та «підприємницька діяльність». Підприємницька діяльність – це «самостійна ініціативна діяльність громадян, спрямована на отримання доходу і здійснювана від свого імені, на свій ризик і під свою відповідальність або від імені та під майнову відповідальність юридичної особи» [1].

Головною відмінністю підприємницької діяльності від діяльності інших некомерційних структур є прибуток, що отримується як різниця між доходами та витратами підприємця. У строгому сенсі слова підприємцями є ділові люди, поведінка яких на ринку відрізняється пошуковим характером. Пошук нового, спрямований на виявлення нових можливостей для господарської активності, освоєння нових ринків, перехід до виробництва нових товарів та послуг, є підприємницькою діяльністю. Серед найбільш важливих цілей підприємця слід назвати виробництво товарів та послуг, нарощування доходу, забезпечення престижу, розвиток бізнесу. Суб'єктами підприємництва можуть бути як великі, так і малі підприємства.

Межі МП залежать від законодавчо встановлених державними органами або іншими представницькими організаціями критеріїв (показників), що конституують сутність цього поняття. З огляду на світову та вітчизняну практику основним критерієм, на основі якого підприємства (організації) різних організаційно-правових форм належать до суб'єктів МП, є середня чисельність працівників, зайнятих за звітний період на підприємстві (організації). Поряд із середньою чисельністю персоналу критеріями віднесення до суб'єктів МП є обсяг обігу (прибутку, доходу), величина активів, розмір статутного капіталу тощо. Згідно з даними Світового банку загальне число показників, за якими підприємства визнаються суб'єктами МП, перевищує 50.

Різні критерії віднесення підприємств до категорії малих використовують також країни, які входять в ЄС. Існують відмінності не тільки за країнами, але й за галузями економіки. Так, наприклад, у Франції у сільському господарстві та харчовій промисловості підприємства з числом зайнятих понад 200 осіб вважаються великими, тоді як у галузях, які виробляють обладнання, до категорії малих належать підприємства з числом зайнятих до 500 осіб.

Всупереч усталеним стереотипам, опорою німецької економіки є не автомобільні гіганти, великі енергетичні, хімічні або металургійні концерни, а малі та середні підприємства. Саме такі фірми й фірмочки становлять 99,7% усіх комерційних підприємств ФРН. На них зайнято понад 70% працюючих жителів країни, а частка малого та середнього бізнесу в сукупному ВВП Німеччини становить 46,7%. В абсолютних цифрах це 3,4 млн. підприємств, 20,4 млн. зайнятих, 1 млн. 360 тис. учнів, які освоюють професію.

Підтримка малого й середнього бізнесу, який в Німеччині називають середнім станом, давно стала одним з основних пріоритетів економічної політики уряду незалежно від того, які партії його формують. У ФРН розуміють, що чим більше на ринку комерційних структур, тим здоровіше конкуренція.

На Україні відбувається пошук виходу із затяжної соціально-еколого-економічної кризи сільських територій, який обумовлений історичними причинами, формальною приватизацією, нерозвиненістю системи органів місцевого самоврядування, розпадом соціальної та виробничої інфраструктури, низьким рівнем диверсифікації сільської економіки, слабким розвитком малого підприємництва (МП) [2, с. 131].

Водночас у країнах Європейського Союзу (ЄС) протягом останніх тридцяти років велика увага приділяється пошуку та реалізації ефективних підходів до сталого розвитку сільських територій. При цьому значна роль відводиться МП, що дає змогу істотно підвищити якість життя сільського населення шляхом збільшення його зайнятості, доходів та надання необхідних послуг у виробничій, соціально-побутовій, рекреаційній та інших сферах. Стійкість розвитку сільських територій багато в чому визначається багатогалузевою збалансованою структурою сільської економіки. У розвинених європейських країнах МП відіграє вирішальну роль у процесі диверсифікації сільської економіки (особливо у сфері послуг та несільськогосподарських видах діяльності).

Останнім часом в соціально-економічній політиці України відзначається підвищення інтересу до пошуку шляхів переходу до сталого розвитку сільських територій та вирішення проблем МП. Адаптація досвіду країн ЄС в умовах, що склалися, повинна стати ефективним методом подолання кризи на українських сільських територіях [3].

У суспільних науках, зокрема економіці, соціології, економічній та соціальній географії, поняття «сільська місцевість» («сільська територія») традиційно визначається як освоєна місцевість поза великими містами з її природними умовами та ресурсами, сільським населенням та упредметненими плодами попередньої праці людей, тобто різноманітними елементами матеріальної культури й основними виробничими фондами на ній. На сучасному етапі розвитку продуктивних сил та суспільних відносин сільську місцевість слід розглядати як складну природно-господарську територіальну систему, розвиток якої визначається перш за все ступенем зрілості внутрішньосистемних інтеграційних зв'язків природного, економічного, соціального середовища й органів управління. Для неї характерним є прояв таких специфічних якостей, як цілісність (єдність цілей, функцій та структури), автономність (прагнення до більшої впорядкованості), відносна стійкість (збереження й розвиток внутрішньої структури), двомірність управління (виділення загальних районних пріоритетів, диференціація економічних нормативів центру й економічних інтересів господарюючих суб'єктів, місцевих ініціатив населення). У більшості країн світу сільські території займають значну частину площі

держави. В ЄС сільські території займають 90% його площі, в Україні ними зайняті 2/3 площі країни. 57% населення країн ЄС проживають на сільських територіях, в Україні 27% населення країни проживають на сільських територіях.

Сільська територія залежно від застосовуваних критеріїв, показників та їх груп поділяється на різні типи й види. В європейських країнах, зокрема ЄС, для визначення типу сільської території переважно використовується показник щільності населення. Для підтримки цього показника застосовуються також інші характеристики, зокрема демографічні, географічні та соціально-економічні (тип ландшафту, щільність забудови, розвиток населення, його економічна активність та результати діяльності тощо) [4, с. 121].

Аналіз розвитку МП в ЄС дає змогу виявити низку тенденцій. Серед них найбільш значущими є такі:

1) посилення ролі в диверсифікації сільської економіки. Останніми роками диверсифікація сільськогосподарського виробництва стає все більш актуальною для країн ЄС, які прагнуть обмежити виробництво сільськогосподарської продукції та регулювати державні витрати на підтримку сільського господарства. Диверсифікація також актуальна для країн, що перебувають на шляху до цивілізованих ринкових відносин, в яких сільське населення зазнає великих труднощів, пов'язаних зі структурною перебудовою економіки. Коли змінюються моделі попиту на сільськогосподарську продукцію, доступність ресурсів та технологій як джерел несільськогосподарського доходу для дрібних сільгоспвиробників має дедалі зростаючу роль, оскільки відкриває для них нові можливості заробітку. Раціональне зерно такого підходу полягає у створенні гнучкої та диверсифікованої системи джерел доходу, що дає змогу збільшити часткову зайнятість і, відповідно, доходи місцевого населення. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва передбачає розвиток несільськогосподарських галузей у сільській місцевості, до яких головним чином належать місцева промисловість, будівництво, сервіс і туризм;

2) зростання ролі регіонального маркетингу. Одним з напрямів розвитку підприємництва на селі є використання регіонального маркетингу. Під регіональним маркетингом розуміється ринково орієнтована концепція управління, спрямована на сталий розвиток регіону. Регіональний маркетинг сприяє оптимізації структури економіки регіону, а саме розширенню ринків збуту місцевих товарів та послуг, отриманню регіонального продукту з високою часткою доданої вартості, підтримці місцевих підприємств та створенню на основі їх інтеграції регіональних кластерів у різних галузях. Особлива роль тут відводиться розвитку МП та диверсифі-

кації сільської економіки. Разом з побудовою певного іміджу велике значення регіональний маркетинг має також щодо просування регіональної продукції, підтримки місцевих підприємств. В регіоні виділяється низка підприємств, які відіграють лідируючу роль. Навколо них концентруються компанії, що є постачальниками сировини, компонентів, послуг. Всі вони взаємодіють з підприємствами інфраструктури, навчальними та науковими установами. Така система утворює регіональний кластер, тобто регіональний економічний обіг. Найважливішу роль у кластерах відіграють структури, що забезпечують взаємодію підприємств. Чим більше подібних мережевих структур, орієнтованих на споживачів та здатних швидко адаптуватися в мінливих ринкових умовах працювати в різних галузях, тим стабільніше загальна соціально-економічна ситуація в регіоні;

3) посилення ролі інформаційно-консультаційного забезпечення підприємництва на селі та поява нових методів його діяльності. Розвиток на сільських територіях підприємництва неможливий без застосування інноваційних технологій та інформаційно-консультаційного забезпечення. Особливо це очевидно для МП. Важливість інформаційно-консультаційної служби давно вже визнана в країнах ЄС, а для її розвитку створені всі необхідні умови. Одним з нових методів діяльності інформаційно-консультаційної служби є створення Центрів розвитку, тобто структур, покликаних доповнити роботу адміністрації щодо стратегічного планування та інформаційно-консультаційної підтримки МП. У коло завдань таких центрів також входять інформаційне забезпечення процесу розвитку, здійснення робіт щодо регіонального маркетингу, сприяння підвищенню кваліфікації та зайнятості населення;

4) посилення фінансової підтримки МП. До недавнього часу кредитування сектору МП здійснювалося тільки банківською системою, але кредитування фермерських господарств, малих підприємств на сільських територіях вважається банками особливо ризикованим і малоприбутковим, на селі немає такої концентрації грошової маси, як у місті, тому залучати ресурси юридичних та фізичних осіб набагато складніше. Високі процентні ставки та короткі терміни повернення банківських кредитів приводять до того, що сільські жителі, як правило, не звертаються до них за фінансовими послугами. У країнах ЄС досить розвинена, окрім банківських кредитів, небанківська фінансова сфера, а саме кредитна кооперація. Створення й розвиток системи сільської кредитної кооперації призначені для забезпечення доступу до кредитних ресурсів інших фінансових джерел суб'єктів МП в аграрному секторі економіки, а також інших категорій сільських позичальників [5, с. 95].

Важливим напрямом підвищення ефективності МП на селі є правильний вибір напрямів його розвитку. Передовий зарубіжний досвід демонструє, що задля цього доцільно використовувати стратегічне планування сталого розвитку на рівні району. Таке планування здійснюється місцевими адміністраціями та спільнотами для створення картини свого майбутнього з огляду на місцеві ресурси, зовнішні та внутрішні умови, а також визначення етапів та заходів досягнення сталого розвитку території [6]. За допомогою стратегічного плану не тільки встановлюються найперспективніші напрями розвитку регіону, але й створюється база їх здійснення шляхом визначення відповідних цілей та завдань, а також встановлення необхідних видів діяльності.

Стратегічний план – це важливий інструмент, що дає змогу:

- ефективно використовувати обмежені ресурси регіону з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку;
- підвищувати інвестиційний імідж регіону й залучати додаткові інвестиції;
- підвищувати конкурентоспроможність регіону;
- підтримувати збільшення прибутковості місцевого бюджету;
- гарантувати сталий розвиток на довгострокову перспективу;
- забезпечувати широку підтримку громадськості, оскільки розроблення стратегії здійснюється на партиципативній основі;
- формувати тісні взаємозв'язки між жителями міської та сільської місцевості, а також між різними соціально-економічними групами;
- розширювати процес інституційних перетворень.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, у зарубіжних країнах, які продемонстрували високий рівень розвитку МСП, до найважливіших засад підтримки малого й середнього бізнесу можна віднести такі:

1) розроблення заходів, вжиття яких полегшує можливість доступу до ресурсів та сприяє вирівнюванню шансів для новостворених підприємств, що володіють оригінальною та/або перспективною ринковою ідеєю;

2) побудова політики щодо МСП таким чином, щоби на міждержавному та державному рівнях вироблялася загальна стратегія, розроблялися законодавче забезпечення й механізми підтримки МСП, тоді як конкретна підтримка здійснювалася на регіональному та місцевому рівнях;

3) проведення постійного моніторингу стану й розвитку сектору МСП для визначення його якісних та кількісних змін і вироблення конкретних рекомендацій для державних органів та громадських організацій, що підтримують МСП.

Підбиваючи підсумок, можемо відзначити, що державна політика світових держав і спілок спрямована на створення й зростання нових форм господарювання, збільшення зайнятості, активізацію інноваційної діяльності, розвиток електронного бізнесу та вдосконалення системи обслуговування малих підприємств задля забезпечення їх економічної стійкості та високої конкурентоспроможності на світових ринках.

Великі надії світових лідерів пов'язані із сектором МСП, який показав свій високий потенціал та адаптаційні можливості саме під час криз, тому вивчення досвіду зарубіжних країн доводить, що державна політика щодо малих форм господарювання є важливим самостійним системним напрямом. Вона будується на принципі створення найбільшого сприяння розвитку, особливо в тих напрямках діяльності, які дають максимальний соціально-економічний ефект.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Підтримка малого і середнього підприємництва на державному рівні : Програма ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014–2020)» / Міністерство екологічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dd165392-1d18-438d-9d60-91f1c7d3501d&title=Programas-konkurentospromozhnistPidprimstvMalogoSerednogoBiznesu-cosme-2014-2020> (дата звернення: 21.04.2019).

2. Толмачова Г., Якубяк О. Тенденції розвитку малого підприємництва у сучасних економічних умовах України. *Управління економікою: теорія та практика*. 2014. № 2014. С. 121–140. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ue_2014_2014_11 (дата звернення: 25.05.2019).

3. Тимченко О. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135> (дата звернення: 22.05.2019).

4. Панасюк О. Міжнародний досвід розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 23. С. 120–123.

5. Венгерська Н. Напрями забезпечення регіонального сільського розвитку України в умовах євро-

інтеграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 15. С. 94–97.

6. Ромусік Я. Особливості розвитку малого та середнього бізнесу в Україні: SWOT-аналіз. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/50.pdf (дата звернення: 10.05.2019).

REFERENCES:

1. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2014). Pidtrymka maloho i serednoho pidpriemnytstva na derzhavnomu rivni : Prohrama YeS "Konkurentospromozhnist pidpriemstv maloho i serednoho biznesu (COSME) (2014–2020)". Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dd165392-1d18-438d-9d60-91f1c7d3501d&title=Programas-konkurentospromozhnistPidprimstvMalogoSerednogoBiznesu-cosme-2014-2020> (accessed: 21 April 2019).

2. Tolmachova H., Yakubiak O. (2014) Tendentsii rozvytku maloho pidpriemnytstva u suchasnykh ekonomichnykh umovakh Ukrainy [Small enterprise trends of development in modern Ukrainian economy]. *Upravlinnia ekonomikoju: teoriia ta praktyka (collection of scientific works)*, no. 2014. pp. 121–140. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ue_2014_2014_11 (accessed: 25 May 2019).

3. Tymchenko O. (2015) Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho pidpriemnytstva v rehionakh Ukrainy [Problems and prospects of small business development in the regions of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135> (accessed: 22.05.2019).

4. Panasiuk O. (2015) Mizhnarodnyi dosvid rozvytku silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vlady [International experience in rural development under decentralization of power]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 23. pp. 120–123.

5. Venherska N. (2015) Napriamy zabezpechennia rehionalnoho silskoho rozvytku Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [The directions in maintenance of regional rural development of Ukraine under European integration process]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 15. pp. 94–97.

6. Romusik Ya. (2015) Osoblyvosti rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini: SWOT-analiz [Particularities for development of small and medium-sized enterprises in Ukraine: SWOT-analysis]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2015/50.pdf (accessed: 10 May 2019).